

Komunikat Rzymski

ZAŁĄCZNIK I

Deklaracja w sprawie wolności akademickiej

Tekst niniejszej deklaracji, opracowany przez Grupę Wdrożeniową Procesu Bolońskiego w konsultacji z wieloma ekspertami i organizacjami zainteresowanych stron, przedstawia ogólny zarys jednakowego rozumienia wolności akademickiej dla Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oraz ma stanowić pierwszą podstawę dla opracowania w przyszłości wskaźników.

Wolność akademicka jest nieodzownym aspektem wysokiej jakości uczenia się, nauczania i badań w szkolnictwie wyższym, a także nieodzownym aspektem demokracji. Jest ona warunkiem koniecznym, aby instytucje szkolnictwa wyższego wytwarzały i przekazywały wiedzę jako dobro publiczne z korzyścią dla społeczeństwa. Wolność akademicka gwarantuje nauczycielom akademickim i studentom swobodę myślenia i poszukiwania odpowiedzi w celu rozwijania wiedzy poprzez badania naukowe i otwartą wymianę ich wyników, a także swobodę upowszechniania wyników badań w ramach instytucji i programów akademickich oraz poza nimi.

Wolność akademicka jest niewątpliwym, podstawowym prawem demokratycznym, częściowo ugruntowanym w prawie do edukacji, i ma wspólne elementy z wolnością myśli, poglądów i wypowiedzi. Wolność akademicka musi być ukształtowana przez rygorystyczne normy naukowe i zawodowe, poszanowanie praw innych osób, etyczne postępowanie i świadomość wpływu badań na ludzi i ich środowisko. Ma ona zasadnicze znaczenie dla rozwoju standardów dyscyplin akademickich i dziedzin badań. Wolność akademicka jako taka chroni nie tylko prowadzone przez naukowców badania i indywidualnie wypowiedzi, ale także swobodne funkcjonowanie instytucji akademickich w społeczeństwach demokratycznych. Autonomia instytucjonalna jest konstytutywna dla wolności akademickiej.

Wolność akademicka oznacza wolność środowiska akademickiego - w tym nauczycieli akademickich i studentów - w zakresie badań, nauczania i uczenia się oraz, szerzej, upowszechniania wyników badań i nauczania zarówno w ramach sektora szkolnictwa wyższego, jak i poza nim. Zasadniczo koncepcja ta zapewnia społeczności akademickiej możliwość angażowania się w badania naukowe, nauczanie, uczenie się i komunikację w społeczeństwie bez obawy przed represjami.

Wolność akademicka jest również istotnym elementem demokracji. Społeczeństwa nie mogą być prawdziwie demokratyczne bez poszanowania wolności akademickiej i autonomii instytucjonalnej. Jednocześnie podstawowe wartości Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego mogą być w pełni realizowane jedynie w społeczeństwach demokratycznych. Wolność akademicka jest podobna do wolności słowa i jest oparta na standardach dyscyplin akademickich oraz stanowi warunek stawiania wyzwań dla tych standardów w oparciu o wyniki badań.

Pojęcie to, choć pozornie proste, jest w rzeczywistości bardzo złożone i misternie związane z innymi podstawowymi wartościami, takimi jak autonomia instytucjonalna i odpowiedzialność publiczna za szkolnictwo wyższe oraz odpowiedzialność publiczna samego szkolnictwa wyższego. Wolność akademicka jest wartością uniwersalną, zakorzenioną w dążeniu do wiedzy i prawdy. Jej podstawowe założenia nie mogą być różnie rozumiane i interpretowane w różnych krajowych kontekstach czy w różnych rodzajach instytucji szkolnictwa wyższego. Jednak wolność akademicka nie jest wartością absolutną, a jej realizacja jest kształtowana przez instytucje, w których pracujemy i przez społeczeństwa, w których żyjemy. Dlatego też zakres postępowania i granice poszukiwania i wyrażania opinii, które chroni wolność akademicka, są często źródłem dyskusji.

Wolność akademicka może być rozumiana jako wolność uczenia się, nauczania i wolność prowadzenia badań, przy czym każda z tych wolności wiąże się ze swobodą myślenia, zadawania pytań i wymianą idei, zarówno w samym sektorze szkolnictwa wyższego jak i poza nim. Nadanie sensu i życia tym wolnościom w realiach środowiska akademickiego automatycznie otwiera wiele kwestii. Wolność nauczania może być szczególnie realizowana tylko w połączeniu z odpowiedzialnością publiczną i społeczną oraz autonomią instytucjonalną. Władze publiczne mają obowiązek zaoferować obywatelom właściwe programy szkolnictwa wyższego, natomiast autonomiczne instytucje szkolnictwa wyższego przyjmują na siebie dużą odpowiedzialność za opracowanie programów wspierających badania naukowe i za sposób ich prowadzenia. Na nauczycielach akademickich spoczywa również duża odpowiedzialność za ustalanie programów nauczania i ich elementów składowych oraz za opracowywanie stosowanych metod nauczania.

Zarządzanie szkolnictwem wyższym ma również wpływ na swobodę uczenia się, nauczania i prowadzenia badań i powinno być zorganizowane w sposób świadomy, z poszanowaniem wolności akademickiej. W Europie współistnieją różne modele zarządzania, a kadra akademicka i studenci są w różny sposób reprezentowani w organach zarządzających i decyzyjnych. Uczestnictwo w organach zarządzających może sprzyjać realizacji misji dydaktycznych i badawczych instytucji i może odzwierciedlać cel szerszego zaangażowania społecznego. Niezależnie od konkretnego modelu, nauczyciele akademicki i studenci powinni w znaczący sposób uczestniczyć w procesach decyzyjnych i mieć prawo do wyrażania swoich poglądów na temat polityki i priorytetów swojej instytucji bez obawy przed represjami.

Wartości są ze sobą powiązane, a swoboda nauczania rodzi także pytanie o to, kto ma być nauczany, a zatem jest ściśle związana ze swobodą uczenia się. Z kolei wartości te odnoszą się do sprawiedliwego i równego dostępu do edukacji, przy czym szereg kwestii dotyczących kryteriów i warunków dostępu do szkolnictwa wyższego należy rozwiązywać na drodze dialogu społecznego i procedur administracyjnych.

Należy również zadawać pytania o to, kto prowadzi działalność dydaktyczną i badawczą, a także o rodzaj procesu decyzyjnego w zakresie rekrutacji, zatrudniania i zatrzymywania pracowników

akademickich. Niezbędne jest zapewnienie nauczycielom akademickim wystarczająco bezpiecznych warunków zatrudnienia umożliwiających im korzystanie z wolności akademickiej. Nauczyciel akademicki nie powinien być nigdy narażony na groźby, zwolnienia lub inne sankcje w związku z treścią swoich badań, nauczaniem lub deklarowanymi poglądami zawodowymi.

Wolność prowadzenia badań naukowych obejmuje prawo do określenia, zgodnie ze standardami zawodowymi danej dyscypliny, co powinno (lub nie) być badane; w jaki sposób powinno być badane; kto, z kim i w jakim celu powinien prowadzić badania; jakie powinny być metody i sposoby upowszechniania wyników badań.

Kwestie te nie mogą być adresowane w próżni. Ustalenie, jakie programy lub dyscypliny badawcze są oferowane w danej instytucji, jest złożoną kwestią, w którą zaangażowane są władze publiczne i instytucje dokonujące trudnych, strategicznych wyborów. Badania wymagają finansowania - które może pochodzić zarówno ze źródeł publicznych, jak i prywatnych - a w wielu przypadkach wymagają również starannego rozważenia kwestii etycznych.

Chociaż wolność akademicka jest nieodłącznym elementem wysokiej jakości szkolnictwa wyższego, nie można automatycznie zakładać jej istnienia. Należy raczej budować, regularnie oceniać, chronić i promować wzajemne oddziaływanie różnych elementów i warunków, które składają się na wolność akademicką i zapewniają jej funkcjonowanie.

Autor tłumaczenia: Zbigniew Nadstoga

